

Osmanlı Reform Çağı'nda Yönetici Elit Sınıf (1826-1878)

Ottoman Administrator Elit Class during the Reform Period (1826-1878)

Çeviren: Şahin DOĞAN*

Özet: Yeniçeri Ocağı'nın 1826 yılında ortadan kaldırılmasıyla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyo-ekonomik hayatının çeşitli alanlarında reformlar dönemi başladı. Bu dönem yarım yüzyıldan daha fazla sürmüştür (1826-1878). II. Mahmud ve Tanzimat reformları dönemi kendi içerisinde bir bütünlük arz etmekte ve bu dönem içerisinde gözlemlenen bütünlük, sadece reform programları açısından değil, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminde görev yapan idarecilerin yapısal özelliklerinde de izlenmektedir. İmparatorluğun yönetici sınıfını oluşturan kişilerin analiz edilmesi, bu dönemde yapılan reformların yapısını öğrenmek için de büyük bir önem taşımaktadır. İşte bu makalede söz konusu dönemde görev yapan elit yöneticilerin yaş, eğitim ve geldikleri sosyal sınıf vb. kategorilerde bir analiz yapılmıştır.

Anahtar sözcükler: Osmanlı İmparatorluğu, Yönetici Sınıf, Reformlar Dönemi, Osmanlı İdaresi

Abstract: Following the abolition of the Janissary Corps in 1826, various areas of socio-economic life in the Ottoman State began a period of reform and this period lasted for more than half a century. Mahmud II and the Tanzimat reforms formed a unity to itself with the integrity observed during this period, not only in terms of reform programs but at the same time also monitored the structural properties of the administrators who worked in the management of the Ottoman State. The analysis of those persons belonging to the administrative class is also of great important in understanding the structure of the reforms of this period and this article presents an analysis of the Ottoman elite administrators in the period between 1826 and 1878 in categories including: age, education, social class, etc..

Keywords: The Ottoman State, Administrative Class, Period of Reform, Ottoman Administration

Yeniçeri Ocağı'nın 1826 yılında ortadan kaldırılmasıyla birlikte, Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyo-ekonomik hayatının çeşitli alanlarında reformlar dönemi başladı. Bu dönem yarım yüzyıldan daha fazla sürdü; I. Osmanlı parlamentosunun kapatılması (4 Şubat 1878) ve II. Abdülhamit'in istibdadı ile son buldu. Şüphesiz ki, II. Mahmud dönemi ve 1839'dan sonra başlayan Tanzimat reformları dönemi kendi içerisinde bir bütünlük arz etmektedir. Bu dönem içerisinde gözlemlenen bütünlük, sadece reform programları açısından değil, aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetiminde görev yapan idarecilerin yapısal özelliklerinde de izlenmektedir.

İmparatorluğun yönetici sınıfını oluşturan kişilerin analiz edilmesi, bu dönemde yapılan reformların yapısını öğrenmek için büyük bir önem arz etmektedir. Bu dönemde görev yapan elit tabaka neydi ve bu sınıfa kimler dâhildi?

7 Ocak 1834 tarihinde Osmanlı idaresindeki memuriyetlerin sınıflandırılması ile ilgili bir fer-

* Okt. Dr., Akdeniz Üniv., Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Araş. ve Uyg. Merkezi, Antalya, sahindogan@akdeniz.edu.tr
M. N. Todorova, "Sostav Pravyaşey Elitu Osmanskoy İmperii v Period Reform (1826-1878)". Türkolojiçeskiy Sbornik, AN SSSR, İzd.: Nauka, Moskova, 1976, 153-162.

man yayınlandı (Le Moniteur Ottoman, 17.I.1834, 1-2). Bu ferman ile 1834-1839 yılları arasında Osmanlı merkez idaresinin yapısında yapılan bir dizi reform başlatılmış oldu. Merkezi idarede yapılan bu reformların amacı, idarenin yapısını Avrupa'daki örneklerine yakınlaştırmaktı.

Gerçekten de, idarenin tek bir elde toplanması ihtiyacı uzun zamandan beri kendini hissettiriyordu. 1834 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda geleneksel bir idare sistemi hâkimdi. Sultan, dünyevî ve ruhanî işlerde kendisine danışmanlık yapan Sadrazam ve şeyhülislam ile birlikte üst düzey yöneticilerin başında bulunmaktaydı. Divan-ı Hümayun'un ve özellikle Divan-ı Asafî (Bâb-ı Âli)'nin yapısı, Osmanlı idarî teşkilâtının bazı bölümlerinin işlevinin belirli ve kesin bir sınıra sahip olmadığını göstermektedir. Örneğin birbirinden bağımsız olan üç tane hazine dairesi bulunmaktaydı. 1826 yılından sonra Harbiye Nezareti Bâb-ı Âli'den ayrıldı ve tamamen bağımsız bir şekilde işlevlerini sürdürmeye devam etti vb. (Noviçev, 1968, 241-243).

Özellikle 1826 yılından sonra yeni yapılan reformlar, yönetimde koordinasyon ihtiyacını doğurduğu zaman Osmanlı idari sistemindeki bu uyumsuzluk iyicene kendini gösterdi.

1834 yılında yayınlanan fermana göre, idaredeki bütün vazifeler 4 kategoride toplanmıştı. Bu kategorilerin ilki Dahiliye, Maliye ve Hariciye nezaretleri makamlarını ihtiva ediyordu. Sadrazam'ın görevleri de bu kategori içerisinde sıralanmıştı. Diğer nezaretler ve idarî görevler ise diğer üç kategori içinde toplanmıştı.

Bu çalışmada, sadrazam dışında I. kategoride yer alan Dâhiliye Nezaretleri (1836 yılına kadar Sedaret Kethüdası veya sadece Kâhya Bey; 1836 yılında Umur-u Mülkiye Nezareti açıldı; 1837 yılında ise Umur-u Dâhiliye Nezareti'ne dönüştürüldü ve başında dâhiliye nazırı bulunmaktaydı), Hariciye nezaretleri (1834 yılından sonra, üç defterdarın yaptığı iş bir kişinin elinde toplandı. 1837 yılında Umur-u Maliye Nezareti'nin kurulmasıyla maliye idaresinin başına Maliye Nazırı geçti) ve maliye nezaretleri (1836 yılında -başında hariciye nazırının olduğu- ayrı bir bakanlık (Umur-u hariciye nezareti) kurulana dek dış işlerin yönetimi Reisül-Küttâb'ın elindeydi) olmak üzere yüksek idare mevkinde görev yapmış kişilerin bir analizi yapılacaktır. Serasker (Seraskeriat 1826 yılında kurulmuştu. 1836 yılında ise seraskeriat nezdinde Dar-i şurayı Askeri kuruldu) ve Kapudan Paşa (1867 yılına kadar Kapudan paşa, Kaptan-i Derya. Bu yıldan sonra ise Bahriye Nazırı) da ayrıca iki askerî makam olarak bu kategori içerisinde bulunmaktadır. Bu iki askerî makam da devletin en üst düzeydeki makamları (A. D. Noviçev, seraskerin gördüğü vazifenin önemini, veziriazam ve Şeh-ül-İslam'ınki ile aynı yere konulabileceği görüşündedir, Noviçev, 1968, 245) arasında bulunmaktaydı. Çalışmamız, şeyhülislam ve ona bağlı memuriyetler gibi ruhanî makamları kapsamamaktadır. 1826-1878 yılları arasında reformların başında olan yüksek mevkideki idareciler üzerinde özellikle durulmuştur.

Makalemiz, yukarıda bahsedilen makamlarda görev yapmış kişilerin kişisel özellikleri hakkında günümüze kadar ulaşılmış biyografik verilere dayanmaktadır. 4 ciltlik Türkiye biyografi sözlüğünden büyük ölçüde yararlandığımız gibi, çalışmamızda Mehmed Süreya, *Sicill-i Osmani* yahut *Tezkere-i Meşahir-i Osmaniye*, 1308-1311 (Arap harfli) [1971 yılında Londra'da fotoğraf metoduyla yayımlanmıştır]; J. A. Gövsa, *Türk Meşhurları Ansiklopedisi. Resimli Türk ve Dünya Meşhurları Ansiklopedisi*, İstanbul, 1962 gibi diğer ansiklopedi ve eserlerden de yararlanılmıştır.

Makalemizde incelediğimiz dönemde söz konusu makamlarda toplam 95 kişi görev yapmıştır. Elimizde var olan veriler, bu kişilerin yaş, doğum yeri, eğitimleri gibi bazı kategorilerde karşılaştırma yapmamıza imkân vermektedir.

Söz konusu makamlarda görev yapan kişilerin yaş ortalaması hesaplanırken, bu kişilerin göreve ilk atandıklarındaki yaşları dikkate alınmıştır. Yaş ile ilgili elimizde var olan bilgiler (bk.

Tablo 1), bu makamlarda görev yapanların yaş ortalamalarının şu şekilde olduğunu göstermektedir: Sadrazam: 50, Serasker: 48, Dahiliye Nazırı: 51, Hariciye Nazırı: 41,5, Kapudan Paşa: 50,5, Maliye Nazırı: 44 (Makama ilk atama, incelenen dönemden önceki bir dönemde yapılmışsa, ortalama yaşın hesaplanması için, ilk kez 1814 yılında Sadrazam makamına gelen Rauf Paşa örneğinde olduğu gibi ikinci kez makama atanma yaşı göz önünde bulundurulmuştur). Osmanlı devlet idaresinde en önemli bu altı makamda bulunan kişilerin genel yaş ortalaması ise 47,5 olduğu görülmektedir.

Osmanlı idarecilerine ait bu verilerle, aynı dönemde İngiltere siyasetinde en önemli yere sahip olan başbakan ve hariciye nazırı makamlarında görev yapan idareciler karşılaştırılınca, -farkın çok önemli olmamasına karşın- Osmanlı idarecilerinin yaş ortalamasının daha düşük olduğu görülmektedir: İngiltere başbakanlarının yaş ortalaması 58, İngiltere Dışişleri bakanlarının yaş ortalaması ise 45'dir. Bununla birlikte, eğer bu makamlarda görev yapan çeşitli kişilerin makama atandığı andaki yaşları karşılaştırılınca, Osmanlı idarecilerinin genç olduğu açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Örneğin; Tanzimat'ın üç önemli ismi Mustafa Reşid Paşa, Fuad Paşa ve Ali Paşa hariciye nazırı olduklarında ilk iki paşa 37, Ali Paşa ise 31 yaşındaydı. Bu kişiler Sadrazam olarak atandıklarında ise Mustafa Reşid Paşa 46, Fuad Paşa 48 ve Ali Paşa 37 yaşındaydı. Rıza Paşa Serasker olduğunda ise 32 yaşındaydı. Bu dönemde Viktorya İngiltere'sinin en etkili ismi olan Palmerston, dışişleri bakanlığı yaptığında 46, başbakan olduğunda ise 71 yaşındaydı. Aberdin 44 yaşında hariciye nazırı ve 68 yaşında ise başbakan oldu.

Elimizde bulunan veriler ışığında bu makamlarda görev yapanların buldukları makamdan bir diğerine geçişlerini karşılaştırdığımızda Osmanlı İmparatorluğu ve İngiltere'deki yüksek devlet makamlarında yaşanan bu değişimlerin hareketli olduğu görülmektedir. İncelediğimiz dönemde Osmanlı İmparatorluğu'nda 21 Sadrazamın bu makamda 43 kez; 20 hariciye nazırı bu makamda 41 kez; 21 serasker bu makamda 44 kez bu görevlerde bulunmuşlardır. Bu dönem içerisinde İngiltere'de ise başbakanlık makamında 13 kişi görev yaparken bu makam 20 kez el değiştirmiştir; dışişleri bakanlığında ise 11 kişi görev yapmış ve 20 kez el değiştirmiştir.

Bu verileri değerlendirdiğimizde Türk devlet adamlarının söz konusu makamlarda ortalama olarak 1 yıldan fazla görev yapmadıkları anlaşılmaktadır. Ancak, Osmanlı idaresinin yüksek makamlarındaki bu ortalama hizmet süresinin kısa oluşunu göz önünde tutarak hemen Osmanlı Devleti'nin siyasi hayatında bir istikrarsızlık olduğu ve idari makamlarda sürekliliğin olmadığı düşüncesine kapılmamak gerekir. Çünkü Sadrazam makamını ele aldığımızda, bu makamda hizmet vermiş olan Rauf Paşa, Ali Paşa ve Reşid Paşa olmak üzere üç Sadrazam bu dönemin yarısı süresince (26,5 yıl) yönetimi ellerinde tutmuşlardır. Sadrazam makamında bulunanların birçoğu bir kez ve birkaç aylığına bu hizmette bulunmuşlardır. Örneğin, Hamdi Paşa bir aydan daha az bir süre Sadrazam makamında kalmış, Salih Hasan Paşa ise Kapudan Paşa makamında sadece üç gün görev yapmıştır. Ancak, Hüsrev Paşa gibi 10 yıl serasker makamında görev yapması gibi uzun süreli idarede bulunmuş örnekler de mevcuttur.

Aslında, Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî hayatını sadece birkaç kişi belirliyordu. Osmanlı tarihinde kullanılan “*Reşid Dönemi*” veya bu dönemi takip eden “*Ali ve Fuad Dönemi*” gibi kavramların tamamen doğru olduğu kabul edilebilir.

Bununla birlikte, bu makamların sahip olduğu geleneği çok da önemsememek gerekir. Zira, farklı dönemlerde belirleyici faktör makamın kendisi değil, bu makamda bulunan idarecilerin kişilikleri olmuştur. Örneğin, 1839 yılı sonrasında Hariciye Nazırı Mustafa Reşid Paşa, yönetimde en önemli kişi olmuştur; *Heyet-i Vükela'*da 1842 yılı sonrasında en etkili isim Serasker Rıza Paşa idi; 15 yıl boyunca ise Ali Paşa ve Fuad Paşa, Hariciye Nazırlığı makamında sırasıyla görevde bulundular.

Elimizdeki mevcut veriler, bu dönemde yüksek idarî makamlarda görev yapmış olan 95 devlet adamının hangi sosyal sınıftan geldiği ile ilgili olarak şöyle bir tablo ortaya koymaktadır: Bu kişilerin 17'si yüksek devlet memuru sınıfına ait kimselerdi: Bunlar arasında Mustafa Reşid Paşa'nın iki oğlu, Mısır Paşası İbrahim'in oğlu, Bağdat Valisi Mahmud Nedim Paşa'nın oğlu, çeşitli paşaların beş oğlu vd.; Ulema sınıfından altı kişi bulunmaktaydı: Bunlardan iki kişinin babası Kadıydı. Fuad Paşa'nın babası ünlü bir şair, birinin babası şeyh, bir diğerinin dedesi ise Vakanüvis idi; Altı kişi ise oldukça yüksek rütbeye sahip subayların oğullarıydılar: Biri kolağası, ikisi çavuşbaşı, biri topçubaşının oğluydu. Soyu taşra ileri gelenlerinden olan altı kişi bulunmaktaydı: Bunlardan birisi Loveç şehri ayanıydı. Üç kişinin babası ise kaynaklarda sadece eşraf diye geçmektedir. Biri Bursa'nın tanınmış sülalerinden birinden gelmekteydi. Yedi nazırın babaları sadece ismen belirtilmiş olup bunlardan altısı *efendi* biri ise *ağa* unvanı ile anılmaktadır. Şunu belirtmek gerekir ki *efendi* unvanı, sivil kimseler için kullanıldığı gibi binbaşı rütbesine kadar olan askerler için de kullanılırdı; Sadrazam Hamdi Paşa'nın babası, Sadrazam Hüsrev Paşa'nın kâhyasıydı. Ahmed Vefik Paşa'nın soyu ise ilgi çekicidir. Paşa'nın dedesi, İslamiyet'i kabul etmiş olan ve divanda tercüman olarak çalışan bir Yahudi, babası Ruhiddin Efendi ise Paris'te çalışan bir diplomattı.

Sonuç olarak 44 kişi (yaklaşık % 46) yüksek bir sınıftan geliyordu. Şunu belirtmek gerekir ki, bu oran, Sadrazamlar, dışişleri bakanları ve seraskerler olmak üzere üç yüksek makam için ise çok daha fazladır (yaklaşık % 60). Abdülhac'ın 17. yüzyılın sonunda Osmanlı yönetici sınıfının takviye edilmesini konu alan makalesinde ifade ettiği gibi Osmanlı'nın bu devlet adamları *beyzadeydiler* (Abou-El-Haj, 1974, 440-441).

Yukarıda belirtilen kişilerden dördünün babası ise nispeten daha küçük idari makamlarda bulunmaktaydılar. Örneğin; bunların arasında Mustafa Reşit Paşa'nın babası ruznamçeci idi.

13 kişinin ailesinin ise idarî makamlarla hiçbir bağlantısı bulunmamaktaydı. Örneğin; Ali Paşa'nın babası İstanbul'daki Mısır Çarşısı'nda dükkân işletiyordu (Ali Paşa'nın alt bir sınıftan gelmesi sürekli bir alay konusu idi). Ayrıca babası, kayıkçı, bahçıvan ve küçük tüccar olanlar da vardı. Toplumun alt tabakalarından olan bu kişilerin oğulları, küçük yaşlardan itibaren sarayda eğitim görmüş ve buradan idarî kariyerlerine başlamışlardı. Bunların dışında babası zanaatkâr olan iki kişi ve babası tüccar olan iki kişi vardı (Bunlardan birisi bal mumu tüccarları birliğinin üyesiydi). İki Sadrazam ve bir maliye bakanı olmak üzere üç kişinin babası köle idi. Örneğin; sarayda büyümüş olan Hüsrev Paşa'nın babası bunlardan biriydi. İki kişinin ise sadece Hüsrev Paşa'nın yanında eğitim gördükleri belirtilmektedir. Ancak, bu kişilerin Paşa'nın kölesi olduğu aşıkârdır.

Elde edebildiğimiz verilerden 34 kişinin (% 36) hangi sosyal tabakaya ait olduğunu tespit edemedik. Bu kişilerden ikisinin sadece babalarının adı, iki kişinin Tatar ailelerden geldikleri, birinin Gürcü göçmeni bir aileden geldiği, birinin Yahudi kökenli bir Müslümanın oğlu olduğu belirtilmiştir. Diğerleri hakkında ise hiçbir bilgi bulunmamaktadır.

Bu şekilde 95 kişiden sadece 5 kişi, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk yüzyılları için geleneksel olan devletin yüksek idarecilerinin sağlandığı kaynaktan gelmiştir. Diğer üç kişi, kapıkulu kökenlilerle benzer bir kariyere sahip olmalarına rağmen, bu kişiler sultanın sarayında değil vezirin yanında eğitim almışlardı. Abdülhac, bu durumun Osmanlı İmparatorluğu'nda 17. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan yeni bir eğilim olduğunu belirtmektedir (Abou-El-Haj, 1974, 446).

J. Shinder, 17. yüzyılın ortalarından 18. yüzyılın ortalarına kadar Osmanlı bürokrasisinin kariyer teşekkülü hususundaki makalesinde, idareci elit sınıfın oluşumunda var olan geleneksel yöntemin, akraba ilişkilerinin ve kayırmaların ön plana geçmesi yönünde sürekli ve artan bir eğilimin olduğunu belirtmektedir (Shinder, 236). Yukarıdaki verilerden de görüldüğü gibi 19.

yüzyılda bu durum genel bir eğilim değil artık bir kural haline gelmişti (Shinder, 236).

İmparatorluğun yüksek makamlarında görev yapmış kişilerin doğum yerleri incelendiğinde ise ilginç sonuçlar ortaya çıkmaktadır. 29 kişinin (% 30) doğum yeri ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. 29 kişi taşradan gelmiştir. İstanbul'da doğan idarecilerin sayısı ise 23 kişidir. 5 kişi taşrada doğmuş ama küçük yaşlarda İstanbul'a gelerek burada eğitim görmüşlerdir. Geri kalan 9 kişinin doğum yeri tam olarak belirtilmemiş olmasına karşın, bu kişiler sarayda bulunan yüksek unvanlı kişilerin oğullarıdır. Bu şekilde 37 kişi (% 40) başkent ile ilişkilidir. Bu sürecin başlangıcını aynı zamanda 18. yüzyılın ortalarında da gözlemlemek mümkündür (Shinder, 236). Sosyal genetik ve diğer özelliklerin analizi sadece genel sonuçlarda yansıtılmıştır. Çeşitli makamların farklı kategorideki sonuçları için tabloya bakınız.

Tanzimat ile ilgili yapılan analizlerde, genellikle, reformların yaygın ve gerçek anlamda yeterince inkişaf etmemesine neden olan bir dizi objektif ve subjektif sebepler belirtilmektedir: Örneğin; geniş bir sosyal temelin olmayışı; Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisinin yabancı kapitale artan bağımlılığı; toplumun çeşitli katmanlarının reformlara muhalefeti vb. Tanzimatçıların kişiliklerine ise, daha çok onların programları, gelenekçilikleri ve köktenciliklerinin düzeyiyle temas edilmektedir. Ancak, bu arada Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetici elit sınıfının eğitim, bilgi ve yetkinlik düzeyleri unutulmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetici sınıfı nasıl bir eğitim almıştı? Bu kişiler, kendi ülkelerinin siyasi yönetimi için özel olarak eğitilmişler miydi?

18 kişinin eğitimleri ile ilgili bilgi bulunmamaktadır. 6 kişi özel bir hazırlık görmemiştir; bu kişilerin hepsi genç yaşlarında kariyerlerini askerî alanda yapmaya başlamışlardı.

10 kişi geleneksel bir eğitim görmüştü; bu kişilerden 6 kişi sarayda 2 kişi ise vezirin yanında eğitim aldılar; 2 kişi ise medresede eğitim görmüştü. 5 kişi daha sarayda, medresede veya camilerde eğitim almışlardı, ama bu kişiler her ne kadar diğer eğitim kurumlarında da eğitim almış olsalar da uygun olan kategoride değerlendirilmişlerdir. Bu kişilerden birisi Fuad Paşa idi. Fuad Paşa, camide gördüğü eğitimin dışında askerî-tıp okulunu da bitirmişti.

Bu dönem içerisinde görevde bulunan Osmanlı idarecilerinden 40 kişi olmak üzere büyük bir kısmı (% 42), çeşitli kalemlerde devlet memurları için olan özel bir eğitimden geçmişlerdi. Gördükleri eğitim hakkında elimizde bilgi olan 19 Sadrazamın 8'i, 20 maliye nazırından 19'u, 11 bilinen dahiliye nazırından 8'i, 19 hariciye nazırından 15'i bu kalemlerde hazırlanmışlardı. *Divan-i Hümayun* kaleminden 4 Sadrazam ve 8 hariciye nazırı yetişti; bu kişilerin arasında Ali Paşa ve Mithat Paşa da bulunmaktaydı. Sedaret Mektubi kaleminde (Sadrazam kalemi), 2 Sadrazam, 3 hariciye nazırı ve 5 maliye nazırı eğitim gördü. Sedaret mektubi kaleminde eğitim görenler arasında Mustafa Reşid Paşa ve Mehmed Sadık Rıfat Paşa bulunmaktaydı. 7 maliye nazırı ise, maliye kaleminde özel bir hazırlık eğitiminden geçmişlerdi.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk dini olmayan eğitim girişimleri ilk önce askerî kadroların hazırlanmasında uygulanmaya başlandı. 1826 yılında askerî tıp okulu Tıphane açılıncaya kadar, dinî eğitim dışında bir programa sahip sadece iki askerî eğitim kurumu bulunmaktaydı (Jeltyakov, & Petrosyan, 1965, 16). 1834 yılında kurulan *Mekteb-i Harbiye*'nin ise Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyal yaşamında önemli bir yeri vardır. Bu okuldan mezun olan kişiler, sadece asker olarak değil aynı zamanda dini eğitim kurumları dışındaki eğitim kurumlarında birer hoca olarak da Osmanlı İmparatorluğu'nun kültür hayatına önemli etkileri olmuştur (Jeltyakov, & Petrosyan, 1965, 32).

95 kişi içerisinde sadece 15 kişi askerî okullardan birinde eğitim görmüştür. Eğitimleri hakkında bilgi bulunan 26 Kapudan Paşa'dan 10'unu, *Mekteb-i Harbiye*, *Tophane*, *Tersane*, *Deniz*

Okulu'nda eğitim görmüştür.

Sivil kadroların hazırlanması hususuna gelince; 1834 yılında II. Mahmud'un kurduğu *Mekteb-i Maarif-i Adliye*, sivil memurların yetişmesi için açılan ilk eğitim kurumu olmuştur. 40'lı yılların başında bu okulda yaklaşık 200 öğrenci eğitim görmekteydi. Yaklaşık 100 memur ise burada öğrenim görerek eğitim seviyelerini artırdılar (Jeltyakov, & Petrosyan, 1965, 22). Daha sonra, 1849 yılında ise memurların hazırlanması için Valide Sultan Koleji diye adlandırılan *Dar-ül Maarif* açıldı. Bu okul, devletin merkezi organları için kadrolar yetiştiriyordu. Devletin taşra idaresinde görev yapacak memurlarının yetiştirilmesi için ise 1859 yılında iki yıllık bir eğitim kurumu olan *Mekteb-i Mülkiye* açıldı. Ancak şunu belirtelim ki, incelediğimiz bu 95 kişi içerisinde her hangi birinin, yukarıda belirtilen dinî olmayan bu eğitim kurumlarından birini bitirdiği ile ilgili bilgi mevcut değildir.

Son olarak, II. Mahmud döneminde (1808-1839), yaklaşık 150 kişi II. Mahmud tarafından öğrenim görmek üzere Avrupa'ya gönderildiği bilinmektedir (Karal, 1961, 166). Bizim incelediğimiz kişiler arasında ise Batı Avrupa'da öğrenim gören sadece 7 kişidir.

İncelediğimiz kişilerden kaç kişinin Avrupa'da bulunmuş olduğu hususundaki bilgilerin teferruatlı olduğu söylenemez; ancak, hariciye nazırı olmuş kişilerin büyük bir çoğunluğunun Avrupa'da bulunmuş olduğu görülmektedir (20 bakandan 14'ü, az çok uzun bir zaman büyük Avrupa devletlerinde bulunmuşlardır).

Göründüğü üzere, Osmanlı İmparatorluğu'nun bu dönem idarecilerinin hemen hemen hepsi, İmparatorlukta kendilerine verilen imkânlar dâhilinde en üst düzeyde hazırlıktan geçmişlerdir. Ancak, şunu belirtmek gerekir ki, bu dönemdeki idarecilerin eğitimleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun önceki idareci kuşağının geçtiği hazırlıktan temel olarak farklı değildir. Kalemlerdeki eğitim, İmparatorluğun merkezi yönetiminde görev yapacak bürokratlar için geleneksel bir eğitimi.

Eğitim ile ilgili veriler bizi, 1826-1878 yıllarındaki Osmanlı İmparatorluğu'nun yüksek idareci kadrosunun siyasi faaliyetler için gördükleri eğitim, önceki dönemlerdeki idarecilerinkinden temelde farklı olmadığı sonucuna götürmektedir. Öğrenim hakkındaki veriler, Tanzimat'ın I. ve II. dönemlerindeki idarecilerin eğitimleri arasındaki farkları ortaya koyma imkânını sağlamaktadır. Bu nedenle, Ali Paşa ve Fuad Paşa'nın başını çektiği, yeni kuşağın muhalif tutumlarının nedenlerinden birinin, bu kuşağın II. Mahmud döneminin sonlarında kurulan dinî olmayan eğitim kurumlarında öğrenim görmüş olmaları görüşünü savunmak zor gibi görünmektedir (Shaw, 1970, 63).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu altı yüksek makamda görev yapmış olan kişiler, çeşitli kalemlerde özel bir eğitimden geçmişlerdir. Bu eğitimde herhangi bir yenilik olduğunda ise bu yenilik genellikle Avrupa dillerinin öğrenimi ile ilgili olmuştur. Böylece, Avrupa kültürü ile daha kuvvetli ilişkiler kuruluyordu. 1821 yılında kurulan Tercüme odasının önemi de bundan dolayı kaynaklanmaktadır. Tercüme odasının rolünü, Osmanlı İmparatorluğu idarecilerinin yetiştirildiği bir merkez olarak algılayıp büyütmemek gerekir. Tercüme odası, dil bilen özel kadrolar yetiştirerek sadece Bâb-ı Âli'nin birileri aracılığıyla Avrupa ile kurduğu ilişkilere (çevirmen olarak çalışan Rum ve diğer milletlerden olan kişiler aracılığı ile) son vermiş oldu.

Tanzimat dönemi idarecilerinin bakış açıları, reform programı, reformların bizzat kendisi, bu iş için özel olarak eğitim görmemiş insanların işiydi; ancak, bu kişiler değişimin gerekli olduğunu anlayarak kendileri bu yenilikleri aramak için çaba gösterdiler. Bu kişiler, idarenin geleneksel metotları ile yetiştirilmişlerdi. Bu idareciler kendi idarecilik pratiği sürecinde öğrenerek, kendi tecrübelerine yenilerini kattılar.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Reformlar Dönemi'nde (1826-1878) elit yönetici sınıfın bazı kategorilere (Sosyal sınıf/köken, doğum yeri, eğitim) göre elde edilen analizleri, başlangıcı 17. yüzyılın ikinci yarısına kadar uzanan değişim sürecinin bir tamamlayıcısı olduğunu göstermektedir. Önceki dönemler için yapılacak olan benzer bir inceleme, elit yönetici sınıfın oluşum koşullarının ortaya konulmasını farklı kategorilerde gösterebilirdi. Böyle bir çalışma devlet idaresinin tümü inceleme konusu yapılarak genişletilebilir. Bu çalışma dört ciltlik Türk Biyografi Sözlüğü kullanılarak gerçekleştirilebilir. Bu verilerin güvenilirliği nispeten şüpheli olmasına rağmen –özellikle kronoloji–, bu verilerin kesin doğru olmayışı doğru sonuçlara ulaşmada önemli bir anlam içermez, zira böyle bir çalışmanın amacı aşırı bir kesinlikten ziyade gelişmelerin bazı eğilimlerini ve yönünü ortaya çıkarmaktır.

Tablo 1. 1826-1878 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Yüksek İdarî Makamlarda Görev Yapmış Devlet Adamları Hakkında İstatistik.

^a 1839'dan 1869 yılına kadar dahiliye nezaretinin görevi Sadrazam tarafından yürütülmüştür. Tabloda sadece 1826-1839 ve 1869-1878 yılları arasında bu makamda bulunmuş olan kişiler

	Sadrazam	Serasker	Dâhiliye Nazırı	Hariciye Nazırı ^a	Kapudan Paşa	Maliye Nazırı
Makamda Görev Yapan Toplam Kişi	21	21	13	20	30	30
Kaç Kez Makama Gelindiği	43	44	14	41	50	53
Yaş Ortalaması	50	48	51	41,5	50,5	44
Geldikleri Sosyal Sınıf						
Belli Olmayan	1	7	4	3	13	15
Yüksek Memurlar	1	2	3	8	5	4
Ulema	4	1	3	3	-	3
Asker	4	3	1	-	4	-
Taşra İleri Gelenleri	5	3	-	2	5	-
Ünlü Kişiler	1	1	-	2	-	4
Küçük İdarî makamlarda görev yapanlar	1	-	1	1	-	-
İdarî makamlardan olmayanlar	2	3	1	1	2	3
Köleler	2	1	-	-	1	1
Doğum Yerleri						
Belirtilmemiş	2	7	4	-	7	15
İstanbul	12	8	4	14	12	10
Taşra	7	6	5	6	11	5
Eğitimi						
Belirtilmemiş	2	3	2	1	4	10
Mesleki eğitim almamış Olanlar	2	3	-	-	4	-
Geleneksel Eğitim Alanlar ^b	3	5	2	-	5	1
Çeşitli Kalemlerde Yetişenler	8	1	8	15 ^e	4 ^g	19
Özel Eğitim Kurumlarında	4 ^e	6 ^e	1	1 ^f	10 ^h	-
Avrupa'da Eğitim Görenler	2	3	-	3	3	-
Avrupa'da Bulunmuş Olanlar	8	5	1	14	8	5

hakkındaki veriler yansıtılmaktadır.

^b Hem Saray'daki hem de Dini okullardaki eğitim.

^c İki kişi aynı zamanda camii ve medresede eğitim gördüler.

^g Bir kişi aynı zamanda Saray'da eğitim gördü.

^c İki kişi aynı zamanda medresede eğitim gördüler.

^f Aynı zamanda cami eğitimi aldı.

^h Bir kişi aynı zamanda Avrupa'da eğitim gördü.

KAYNAKÇA

- Abou-El-Haj. (1974). "The Otoman Vezir and Paşa Households". 1683-1703; A Preliminary Report. *Journal of the American Oriental Society*, 94, (4), 440-441.
- Gövsa, J. A. (1962). *Türk Meşhurları Ansiklopedisi*. İstanbul: Yedigün Neşriyatı.
- Jeltyakov, A. D., & Petrosyan, Y. A. (1965). *İstoriya Prosveşeniya v Turtsii*. Moskva.
- Karal, E. Z. (1961). "Nizam-i Cedid ve Tanzimat Devirleri 1789-1856". *Osmanlı Tarihi*, 5. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- "Le Moniteur Otoman". (1834 17.I.) 1-2.
- Noviçev, A.D., (1968). *İstoriya Turtsii*. T.2. Ç.1. NovoyeVremya.
- Shaw, J. S., (1970). "The Central Legislative Councils in the Nineteenth Century Otoman Reform Movement Before 1876". *International Journal of Middle East Studies*, 1, 51-84
- Shinder, J. "Career Line Formation in the Otoman Bureaucracy 1648-1750 A New Perspective". *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 16, 2-3, 236.
- Süreya, M. (1971). *Sicill-i Osmani Yahut Tezkere-i Meşahir-i Osmaniye 1308-1311*. (Arap harfli, fotoğraf metoduyla yayımlanmıştır) Londra.